

منبع‌شناسی ابومسلم خراسانی

محمد باقری^۱

چکیده

منبع‌شناسی یکی از منابع مهم مرجع و حاوی اطلاعات کتاب‌ها، مقاله‌ها، پایان‌نامه‌ها و دیگر منابع اطلاعاتی است. با توجه به حجم روزافزون انتشار منابع اطلاعاتی، انجام پژوهش بدون منبع‌شناسی عملاً امکان‌پذیر نیست. مقاله پیش رو با هدف منبع‌شناسی ابومسلم خراسانی و با استفاده از روش کتابخانه‌ای و به شیوه توصیفی بر آن است تا به معرفی آثار نوشته شده (کتاب‌ها، مقاله‌ها، پایان‌نامه‌ها و مدخل‌های دانشنامه‌ها) درباره ابومسلم خراسانی در زبان‌های مختلف بپردازد. مقاله حاضر در سه بخش تنظیم شده است: منبع‌شناسی آثار فارسی، آثار عربی و آثار لاتین درباره ابومسلم خراسانی که هر یک از چند زیرشاخه تشکیل شده است. حوزه پژوهشی مقاله حاضر تحقیقات جدید است. معرفی منابع دسته اول درباره ابومسلم خراسانی خود پژوهشی مستقل و خارج از حوزه پژوهشی مقاله حاضر است. لازم به یادآوری است تاکنون کتاب یا مقاله‌ای درباره منبع‌شناسی ابومسلم خراسانی نوشته نشده و این مقاله در نوع خود نخستین اثر است. همچنین در مقدمه، به زندگانی ابومسلم خراسانی پرداخته شده است.

واژه‌های کلیدی: منبع‌شناسی، ابومسلم خراسانی، ابومسلم‌نامه‌ها.

۱. کارشناس ارشد تاریخ تشیع دانشگاه فردوسی مشهد M84bagheri@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۲/۱۳ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۵/۲۸

ابومسلم خراسانی، از جمله سرداران بزرگ عباسیان در آغاز حکومت آنان بود. زمانی که ابراهیم امام، برادر بزرگ سقاح و منصور، نخستین خلفای عباسی، می‌خواست تا دعوت عباسی در خراسان را وارد مرحله نظامی کند برای این مهم ابومسلم خراسانی را برگزید که ابومسلم به خوبی از پس از این مهم برآمد (مؤلف نامعلوم، ۱۳۹۱: ۲۶۷). ابومسلم همراه با دیگر داعیان عباسی موفق شد تا خراسان را از کنترل نصر بن سيار، آخرین حاکم اموی خراسان، در بیاورد (یعقوبی، بی‌تا: ۲/۳۴۲). نصر بن سيار که خراسان را از دست داده بود به نیشابور عقب نشینی کرد (دینوری، ۱۳۷۱: ۳۶۴).

به امر ابراهیم امام، ابومسلم باید در خراسان می‌ماند و به تقویت بنیان‌های قیام عباسیان در خراسان می‌پرداخت و قحطبه بن شیبب از دیگر سرداران مهم عباسیان در آغاز حکومت عباسی، مأموریت یافت تا به دنبال نصر بن سيار برود و بخش‌های میانی فلات ایران را زیر سلطه عباسیان در بیاورد (مؤلف نامعلوم، ۱۳۹۱: ۳۲۱). ابومسلم تا سال ۱۳۷ ق به تقویت بنیان‌های حکومت عباسی در خراسان پرداخت که از سال ۱۳۲ ق همزمان با آغاز رسمی خلافت عباسی به عنوان کارگزار عباسیان در خراسان شناخته می‌شد (طبری، ۱۳۸۷: ۶/۱۱۲). ابومسلم تلاش‌های بسیاری برای استقرار خلافت عباسیان چه پیش از تأسیس خلافت و چه پس از آن در خراسان نمود. در نهایت در سال ۱۳۷ ق پس از سفر حج، ابوالعباس منصور، دومین خلیفه عباسی، وی را به قتل رساند (مسعودی، ۱۴۰۹: ۳/۲۹۱).

کمتر شناخته شده بودن وطن و زندگانی ابومسلم پیش از پیوستن به عباسیان، اقدامات مهم ابومسلم در راه استیلای خاندان عباسی بر سرزمین‌های اسلامی و قتل ناجوانمردانه وی از جمله مهم‌ترین دلایلی بود که یاد ابومسلم در ذهن و ضمیر بسیاری از افراد و طبقات فراموش نشود و درباره وی در بسیاری از آثار تاریخ نگاری، ملل و نحل، رجال و... سخن گفته شود. از آن جمله از زمانی که صنعت چاپ اختراع و فراگیر شد بسیاری از افراد درباره مسائل گوناگونی که حول زندگی و شخصیت ابومسلم پراکنده شده بود تحقیق کردند و آثار بسیاری درباره ابومسلم نوشته شد. درباره کمتر فردی می‌توان سراغ گرفت که این حجم از کتاب، مقاله و... نوشته شده باشد. حجم بالای آثار نوشته شده درباره ابومسلم خراسانی موجب شده تا راقم این سطور در صدد برآید تا برای راحتی کار محققان و پژوهشگران همه این آثار را در مقاله حاضر معرفی نماید.

۱. آثار فارسی

- ۱-۱-۱. کتاب‌شناسی ابومسلم خراسانی، مجلس مطالعات فرهنگی
- آقانوری، علی، (۱۳۸۵)، خاستگاه تشیع و پیدایش فرقه‌های شیعی در عصر امامان، قم: پژوهشگاه علوم فرهنگ اسلامی.
- اسفندیاری، اسکندر، (۱۳۷۴)، طوایف غلات، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
- اشپولر، برتولد، (۱۳۸۶)، تاریخ ایران در قرون نخستین اسلامی، ترجمه جواد فلاطوری، ج ۱، تهران: علمی فرهنگی.
- افراسیابی، بهرام، (۱۳۷۰)، تبرداری؛ سردار دلیر خراسان، تهران: سخن.
- اکبری، امیر، (۱۳۸۷)، تاریخ حکومت طاهریان از آغاز تا انجام، تهران: سمت.
- الله اکبری، محمد، (۱۳۸۱)، عباسیان از بعثت تا خلافت، قم: بوستان کتاب قم.
- بروکلیمان، کارل، (۱۳۸۳)، تاریخ ملل و دول اسلامی، ترجمه هادی جزایری، تهران: علمی فرهنگی.

- بغلانی، مازیار و ایلناز ابراهیمی، (۱۳۹۲)، تاریخ ایران برای بچه‌های ایران: از سیاهجامگان تا یعقوب لیث، تهران: آشن.
- بهرامی، روح‌الله، (۱۳۹۴)، کیسانیه جریان‌های فکری و تکاپوهای سیاسی، (تأملاتی جدید در باب زوال امویان و برآمدن عباسیان)، تهران: پژوهشکده تاریخ اسلام.
- تاکر، ویلیام فردریک، (۱۳۹۷)، مدعیان مهدویت و هزاره گرایان، نگاهی به جنبش‌های غالبان شیعی عراق در سده‌های نخستین، ترجمه حمید باقری، تهران: حکمت.
- جعفریان، رسول، (۱۳۸۷)، تاریخ ایران اسلامی، ج ۱، از پیدایش اسلام تا ایران اسلامی، تهران: کانون اندیشه جوان.
- -----، (۱۳۹۰)، حیات فکری و سیاسی امامان شیعه، تهران: علم.
- -----، (۱۳۹۲)، تاریخ سیاسی اسلام، قم: دلیل ما.
- حبیبی، عبدالحی، (۱۳۶۳)، تاریخ افغانستان بعد از اسلام، تهران: دنیای کتاب.
- حسن، ابراهیم حسن، (۱۳۸۶)، تاریخ سیاسی اسلام، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران: دنیای دانش.
- حسنی، هاشم معروف، (۱۳۷۱)، جنبش‌های شیعی در تاریخ اسلام، ترجمه سید محمدصادق عارف، مشهد: بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی.
- حسن بیگی، محمدرضا، (۱۳۹۷)، ابومسلم خراسانی، تهران: باهم.
- حیدری، بابک، (۱۳۸۸)، قیام ابومسلم خراسانی، تهران: ابریشمی فر.
- حیدری، بابک و محمدعلی اکبرپوری بهنامی، (۱۳۸۸)، مصائب ابومسلم خراسانی، تهران: ابریشمی فر.
- خضری، احمدرضا، (۱۳۸۸)، تاریخ خلافت عباسی از آغاز تا پایان آل بویه، تهران: سمت.
- -----، (۱۳۹۱)، تشیع در تاریخ، قم: دفتر نشر معارف.
- خطیب، عبدالله مهدی، (۱۳۵۷)، حکومت بنی امیه در خراسان، ترجمه باقر موسوی، تهران: توکا.
- خمینی، سیدحسن، (۱۳۹۱)، فرهنگ جامع فرق اسلامی، تهران: اطلاعات.
- خواجه‌یوان، محمدکاظم، (۱۳۷۵)، تاریخ تشیع، مشهد: جهاد دانشگاهی مشهد.
- دانیل، التون آل، (۱۳۸۹)، تاریخ سیاسی و اجتماعی خراسان در آغاز حکومت عباسیان، ترجمه مسعود رجب نیا، تهران: علمی فرهنگی.
- دشتی، مهدی، (۱۳۹۴)، نگاهی به قیام ابومسلم و چگونگی تشکیل دولت عباسیان، تهران: سفیر اردهال.
- دفتری، فرهاد، (۱۳۸۵)، تاریخ و عقاید اسماعیلیه، ترجمه دکتر فریدون بدره‌ای، تهران: فرزاد روز.
- رامتین، ایرج، (۱۳۸۹)، مفاخر ایران: ابومسلم خراسانی، سلمان فارسی، جعفر برمکی، مشهد: آیین تربیت، سنبله.
- رجبی، پرویز، (۱۳۸۵)، سده‌های گمشده، ج ۱، فروپاشی ساسانیان تا برآمدن صفاریان، تهران: پژواک کیوان.
- رونقی، مهرداد، (۱۳۹۲)، سیاهجامگان، رشت: شاهد نیک.

- زرگری نژاد، غلامحسین، (۱۳۸۶)، تاریخ تحلیل اسلام از بعثت تا غیبت، تهران: سمت.
- زرین کوب، عبدالحسین، (۱۳۵۵) دو قرن سکوت، تهران: بی‌نا.
- -----، (۱۳۶۲)، تاریخ ایران بعد از اسلام، تهران: امیرکبیر.
- -----، (۱۳۶۷)، تاریخ مردم ایران؛ ج ۲، از پایان ساسانیان تا پایان آل بویه، تهران: امیرکبیر.
- -----، (۱۳۷۸)، روزگاران؛ تاریخ ایران از آغاز تا سقوط سلطنت پهلوی، تهران: سخن.
- زیدان، جرجی، ابومسلم، (۱۳۶۳)، ترجمه محمدعلی شیرازی، تهران: گنجینه.
- -----، (بی‌تا)، ابومسلم خراسانی، ترجمه حبیب‌الله آموزگار، تهران: بی‌نا.
- -----، (۱۳۱۸)، ابومسلم خراسانی، ترجمه حبیب‌الله آموزگار، تهران: بی‌نا.
- -----، (۱۳۹۱)، ابومسلم خراسانی، ترجمه حبیب‌الله آموزگار، تهران: دنیای کتاب.
- -----، (۱۳۲۳)، ابومسلم خراسانی، ترجمه رکن‌الدین همایون فرخ، تهران: بی‌نا.
- -----، (۱۳۷۱)، ابومسلم خراسانی، ترجمه محمدرضا مرعشی پور، تهران: محمدرضا مرعشی پور.
- -----، (۱۳۳۴)، ابومسلم خراسان و گلنارخاتون، ترجمه عبدالحسین میرزا بن موید الدوله طهماسب میرزا، تهران: بی‌نا.
- -----، (۱۳۳۹)، ابومسلم خراسانی، ترجمه محمدعلی شیرازی، تهران: گوتنبرگ.
- -----، (۱۳۵۳)، ابومسلم خراسانی، ترجمه محمدعلی شیرازی، بی‌جا، شهریار.
- -----، (۱۳۶۳)، ابومسلم خراسانی، ترجمه محمدعلی شیرازی، تهران: گنجینه.
- -----، (۱۳۸۱)، ابومسلم خراسانی، ترجمه محمدعلی شیرازی، تهران: افسون.
- -----، (۱۳۸۴)، ابومسلم خراسانی، ترجمه محمدعلی شیرازی، تهران: دنیای کتاب.
- -----، (۱۳۹۴)، سیاه‌جامگان؛ سرگذشت ابومسلم خراسانی، ترجمه محمدعلی شیرازی، تهران: پل.
- زین‌عاملی، محمدحسین، (۱۳۷۰)، شیعه در تاریخ، ترجمه محمدرضا عطایی، مشهد: بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی.
- سلیمی، خدیجه، (۱۳۹۴)، جنبش‌های اجتماعی موعودی در ایران در دو قرن اول هجری، تهران: یاد عارف.
- سیدعلوی، سید ابراهیم، (۱۳۹۴)، کیسانیه حقیقت یا افسانه، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
- شریعتی، محمد، (۱۳۸۰)، ابومسلم، تهران: سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی دفتر انتشارات کمک آموزشی.
- شعبان، م.آ، (۱۳۸۶)، فراهم آمدن زمینه‌های سیاسی و اجتماعی نهضت عباسیان در خراسان، ترجمه پروین ترکمنی آذر، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- شعبانی، رضا، (۱۳۸۰)، مروری کوتاه بر تاریخ ایران از آغاز عصر مادها تا پایان دوره قاجاریه، تهران: سخن.
- شهیدی، سیدجعفر، (۱۳۷۷)، زندگانی امام صادق جعفر بن محمد (ع)، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- صابری، حسین، (۱۳۸۳)، تاریخ فرق اسلامی، تهران: سمت.

- صدیقی، غلامحسین، (۱۳۷۵)، جنبش‌های دینی ایرانی در قرن‌های دوم و سوم هجری، تهران: پاژنگ.
- صفری روشانی، نعمت‌الله، (۱۳۷۸)، غالیان؛ کاوشی در جریان‌ها و برآیندها تا پایان قرن سوم، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
- صنعتی زاده کرمانی، (۱۳۲۳)، سیاه پوشان، تهران: بنگاه کتاب و نوشت افزار فروشی حسن معرفت.
- طقوش، محمدسهیل، (۱۳۸۷)، دولت امویان، ترجمه حجت‌الله جودکی، با افزودهایی از رسول جعفریان، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- -----، (۱۳۸۹)، دولت عباسیان، ترجمه حجت‌الله جودکی، با افزودهایی از رسول جعفریان، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- عاملی، جعفرمرتضی، (۱۳۷۳)، زندگی سیاسی هشتمین امام حضرت علی بن موسی الرضا (ع)، ترجمه خلیل خلیلیان، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- عبدالکریم یوسف، احمد، (۱۳۹۷)، فرقه کیسانیه اعتقادات و نقش تاریخی آن، ترجمه عظیمه ریحانی اردبیلی، تهران: پیک فرهنگ.
- عبدالمالکی، صدرالله، (۱۳۸۵)، نبردها و سرداران ایران: از ابومسلم خراسانی تا لطفعلی خان زند، تهران: آینه بهار.
- علایی حسینی، مهدی، (۱۳۷۵)، ابومسلم از واقعیت تا افسانه (سیری در دوران حکومت امویان و عباسیان و تحلیلی از قیام ابومسلم خراسانی)، مشهد: آستان قدس رضوی، موسسه چاپ و انتشارات.
- غفاری فرخزاد، غلامحسین، (۱۳۳۶)، شهسوار خراسان: زندگانی تاریخی ابومسلم خراسانی با ذکر مختصر از ابن مقنن پارسی (قیام مقنن معروف به برقع پوش خراسان)، اهواز: اقبال.
- فان فلوتن، (۱۳۲۵)، تاریخ شیعه و علل سقوط بنی امیه، ترجمه سیدمرتضی هاشمی حائری، تهران: اقبال.
- فراهانی، حسین، (۱۳۷۷)، ابومسلم خراسانی بزرگ‌ترین سردار ایرانی پس از اسلام، تهران: علمی.
- فرای، ریچارد، (۱۳۷۲)، تاریخ ایران کمبریج، ج ۴، ترجمه حسن انوشه، تهران: امیرکبیر.
- فرش باف ابریشمی، فرید، (۱۳۹۵)، ابومسلم خراسانی و بنی امیه، تهران: آوازه ابریشمی.
- -----، (۱۳۹۵)، از ابومسلم خراسانی چه می دانیم، تهران: آوازه ابریشمی.
- فقیه بحرالعلوم، محمدمهدی، (۱۳۸۷)، قیام یحیی بن زید (ع)، تهران: وثوق.
- فیاض، علی اکبر، (۱۳۹۸)، زندگانی ابومسلم خراسانی، به اهتمام محمد باقری، مشهد: کتیبه میراث شیعه.
- قاسم لو، فرید و علیرضا توکلی بینا، (۱۳۹۰)، مفاخر و مشاهیر ایران (قرن اول و دوم، ابومسلم)، تهران: طاهر.
- قاضی، وداد، (۱۳۹۴)، کیسانیه تاریخ ادبیات، ترجمه احسان موسوی خلخالی، تهران: رایزن.
- کاظم پور امیرآبادی، داود، (۱۳۹۷)، بررسی شخصیت محمد بن حنفیه نقش او در قیام مختار و فرقه کیسانیه، قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- کاظمی پوران، محمد، (۱۳۸۰)، قیام‌های شیعه در عصر عباسی، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- کرون، پاتریشیا، (۱۳۹۱)، مقنن و سپیدجامگان، ترجمه مسعود جعفری جزئی، تهران: ماهی.

- کوک، مایکل، (۱۳۸۴)، امر به معروف و نهی از منکر در اندیشه اسلامی، ترجمه احمد نمایی، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
 - لاپیدوس، ایرا ماروین، (۱۳۸۱)، تاریخ جوامع اسلامی، ترجمه علی بختیاری زاده، تهران: اطلاعات.
 - مادلونگ، ویلفرد، (۱۳۷۷)، فرقه‌های اسلامی، ترجمه ابوالقاسم سری، تهران: اساطیر.
 - مادلونگ، ویلفرد، (۱۳۷۵)، مکتب‌ها و فرقه‌های اسلامی در سده‌های میانه، ترجمه جواد قاسمی، مشهد: بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی.
 - محمدجعفری، حسین، (۱۳۸۶)، تشیع در مسیر تاریخ، ترجمه محمدتقی آیت‌اللهی، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
 - محمدعبدالغنی، حسن، (۱۳۴۴)، ابومسلم خراسانی، ترجمه محمدرضا شفیعی کدکنی، تهران: امیرکبیر.
 - مشکور، محمدجواد، (۱۳۶۸)، تاریخ تشیع و فرقه‌های اسلام، تهران: کتابفروشی اشرافی.
 - مشکور، محمدجواد، (۱۳۸۷)، فرهنگ فرق اسلامی، مقدمه و توضیحات کاظم مدیرشانه چی، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
 - مشوق زاده، احمد، (۱۳۶۲)، سیاه جامگان، تهران: فرزانه.
 - مطهری، مرتضی، (۱۳۸۸)، سیری در سیره ائمه اطهار، تهران: صدرا.
 - مفتخری، حسین و حسین زمانی، (۱۳۸۷)، تاریخ ایران از ورود مسلمانان تا پایان طاهریان، تهران: سمت.
 - ملبوبی، محمدکاظم، (۱۳۹۰)، سازمان وکالت امامیه و سازمان دعوت عباسیان (شباهت‌ها و تفاوت‌ها)، قم: دفتر نشر معارف.
 - ممتحن، حسینعلی، (۱۳۸۳)، نهضت شعوبیه، تهران: علمی فرهنگی.
 - نجمی، ناصر، (۱۳۷۷)، ابومسلم خراسانی؛ بزرگ‌ترین سردار ایرانی پس از اسلام، تهران: علمی.
 - هالم، هاینس، (۱۳۸۵)، تشیع، ترجمه محمدتقی اکبری، قم: ادیان.
 - هالم، هاینس، (۱۳۹۳)، غنوصیان در اسلام؛ شیعیان غالی و علویان، ترجمه احسان موسوی خلخالی، تهران: حکمت.
 - هاوتینگ، جرال، (۱۳۸۸)، امویان نخستین دودمان حکومتگر در اسلام، تهران: امیرکبیر.
 - همایی، جلال‌الدین، (۱۳۶۳)، شعوبیه، به اهتمام منوچهر قدسی، اصفهان: انتشارات کتابفروشی صائب اصفهان.
 - هولت، پیترمالکوم و دیگران، (۱۳۸۷)، تاریخ اسلام کمبریج، ترجمه تیمور قادری، تهران: مهتاب.
 - یغمایی، یعقوب، (۱۳۵۵)، سردار سختکوش ابومسلم خراسانی، تهران: وزارت فرهنگ و هنر، اداره کل نگارش.
 - یوسفی، غلامحسین، (۱۳۷۸)، ابومسلم سردار خراسان، تهران: علمی فرهنگی.
- ۱-۲-۱. پایان‌نامه‌شناسی ابومسلم خراسانی
- باقری، محمد، (۱۳۹۷)، حیات فکری و سیاسی عبدالله بن معاویه، مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.

- بیاوند، الهام، (۱۳۹۴)، بررسی اوضاع فرهنگی خراسان از زمان سقوط بنی امیه تا خلافت مأمون، خرم آباد: دانشگاه لرستان.
- جانی پورنخعلی، نجف، (۱۳۹۳)، بررسی طبقات اجتماعی خراسان از قرن اول تا چهارم هجری، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، مجتمع دانشگاه ولیعصر (عج).
- حاجیلری، حسن، (۱۳۹۰)، نقش سیاسی و اجتماعی ایرانیان در تشکیلات خلافت بنی امیه، شاهرود: دانشگاه آزاد اسلامی واحد شاهرود.
- حسن، سمر، (۱۳۹۵)، سیاست‌های خلفای نخستین عباسی در برابر ایرانیان و اعراب از تأسیس تا تثبیت خلافت، رشت: دانشگاه گیلان.
- حسنونند، علی، (۱۳۹۱)، بررسی اوضاع سیاسی و فرهنگی خراسان در آستانه روی کار آمدن طاهریان، خرم آباد: دانشگاه لرستان.
- حیدری، معصومه، (۱۳۹۲)، نقش قبایل عرب ساکن خراسان در قیام عباسی، مشهد: دانشگاه فردوسی مشهد.
- خلیلی راد، اسماعیل، (۱۳۷۱)، فعالیت‌های تبلیغاتی علویان و عباسیان در اواخر دوران بنی امیه و روی کار آمدن عباسیان، تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- درستکار، مهدیه، (۱۳۶۰)، بازتاب چهره ابومسلم خراسانی در ادبیات ایران تا برآمدن صفویان، مشهد: دانشگاه آیت الله حائری مشهد.
- سلماسی فر، فاطمه، (۱۳۹۷)، انگیزه‌های جنبش المقنع خراسانی و پیامدهای آن در قرن دوم هجری، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، مجتمع دانشگاه ولیعصر (عج).
- سلیمی، خدیجه، (۱۳۹۲)، اندیشه هزاره ای و تأثیر آن در ایران دو قرن اول هجری، تهران: دانشگاه خوارزمی.
- عباسی، حمید، (۱۳۸۵)، تأثیر ابومسلم و اندیشه‌های او در قیام‌های سنباد، استاذسیس، المقنع، شیراز: دانشگاه شیراز.
- عبدی، رحمان، (۱۳۷۵)، نقش ایرانیان در تشکیل خلافت عباسیان، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
- عزیزآبادی، سجاد، (۱۳۹۵)، بررسی مهم‌ترین قیام‌های ایرانی در دوره عباسی از نگاه مذهبی، تهران: دانشگاه خوارزمی.
- کریمی الوار، کیوان، (۱۳۸۹)، بررسی تطبیقی جنبش‌های ایرانی دوره اول عباسی، اصفهان: دانشگاه اصفهان.
- گلشنی ابراهیمی، عبدالحمید، (بی‌تا)، غلات شیعه، تهران: دانشگاه تهران.
- گلشنی ابراهیمی، عبدالحمید، (بی‌تا)، غلو و غلات، بی‌تا، تهران: دانشگاه تهران.
- موسوی بردکشکی، سیدجواد، (۱۳۸۹)، مزدکیان در سه قرن نخستین اسلامی، قم: دانشگاه باقرالعلوم (ع).
- میرعرب، مرتضی، (۱۳۹۲)، سنخ‌شناسی قیام‌های عصر اول خلافت عباسی، زاهدان: دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- ناجی، قاسم، (۱۳۷۲)، نگرشی بر خلافت منصور عباسی، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.

- نامدار، دلاور، (۱۳۸۸)، بررسی تأثیر ساختار اداری دوره ساسانی بر خلافت عباسی، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، مجتمع دانشگاه ولیعصر (عج).
 - نظام الدین، زینب، (۱۳۷۱)، زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی فروپاشی امویان، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
 - یوسفی، حمیده، (۱۳۹۴)، سیاست مذهبی عباسیان در ارتباط با شیعیان طی سال‌های ۱۳۲-۲۴۷، یاسوج: دانشگاه یاسوج.
- ۳-۱-۱. مقاله‌شناسی ابومسلم خراسانی
- آقاجانی قناد، علی، (۱۳۸۵)، «جریان شناسی بنی هاشم پس از قیام عاشورا»، تاریخ اسلام، شماره ۲۸.
 - احمدی خلیلی، نسیم، (۱۳۸۳)، «سردار سیاه جامه خراسان»، روزنامه شرق، ۳۰ تیر، ص ۷.
 - احمدی کچایی، مجید، (۱۳۹۳)، «گونه شناسی فرقه‌های الوهیت انگار، در دوره امام صادق علیه السلام و چگونگی رویارویی امام با ایشان»، تاریخ اسلام، شماره ۵۹، صص ۳۳-۶۰.
 - ارمی، محمدحسین، (۱۳۸۲)، «بررسی اوضاع خراسان در زمان استیلای عباسیان»، تاریخ پژوهی، شماره ۱۶، صص ۵۹-۲۸.
 - استخر، محمدحسین، (۱۳۳۷)، «ابومسلم خراسانی»، ارمنان، صص ۶۶-۶۸.
 - الهامی، داود، (۱۳۶۳)، «روند نهضت‌های دینی در ایران ۱۰، ابومسلم رهبر انقلاب سیاهجامگان»، درس‌هایی از مکتب اسلام، شماره ۱۰، صص ۲۵-۳۱.
 - -----، (۱۳۶۳)، «روند نهضت‌های اسلامی در ایران: آیا انقلاب ابومسلم انقلاب اسلامی بود؟»، درس‌هایی از مکتب اسلام، شماره ۱۱، صص ۳۸-۴۳.
 - -----، (۱۳۶۳)، «روند نهضت‌های دینی در ایران: ابومسلم در دام ضد انقلاب»، درس‌هایی از مکتب اسلام، شماره ۱۲، صص ۴۱-۴۷.
 - -----، (۱۳۶۴)، «نهضت سنبادیان به خونخواهی ابومسلم»، درس‌هایی از مکتب اسلام، شماره ۳، صص ۵۱-۴۶.
 - -----، (۱۳۶۴)، «خونخواهی ابومسلم بهانه ای برای شورشگران»، درس‌هایی از مکتب اسلام، تیر ۱۳۶۴، شماره ۴، صص ۴۱-۴۵.
 - انوشه، حسن، (۱۳۷۵)، «بنی عباس»، دانشنامه جهان اسلام، ج ۲، صص ۴۷۱-۴۷۸.
 - بختیاری، شهلا، (۱۳۸۶)، «عملکرد عباسیان در قبال قیام‌های ضد اموی زید و یحیی»، فصل نامه علوم انسانی دانشگاه الزهرا (س)، شماره ۶۵، صص ۱-۱۹.
 - بکایی، حسین، (۱۳۸۶)، «ابومسلم خراسانی و چند پرسش تاریخی»، روزنامه اعتماد ملی، ۲۳ فروردین، ص ۹.
 - بیاتی، سمیه، (۱۳۹۲)، «نقش خراسان در روی کارآمدن عباسیان»، پارسه، شماره ۲۰، صص ۱۸-۳۱.
 - پرویز، عباس، (۱۳۴۶)، «ابومسلم خراسانی»، بررسی‌های تاریخی، شماره ۲، صص ۲۳-۴۳.
 - ترکمنی آذر، پروین، (۱۳۸۵)، «عرب تباران خراسان و نقش آنان در سقوط امویان»، فرهنگ، شماره ۶۰، صص ۱-۲۴.

- حبیبی، عبدالحی، (۱۳۴۳)، «کارنامه ابومسلم خراسانی»، آریانا، ج ۲۲، شماره ۱۱ و ۱۲، صص ۱۴-۳۹ و جلد ۲۳، صص ۹-۲۲ و ۱۲۲-۱۳۲.
- خواجه‌یون، محمدکاظم، (۱۳۶۶)، «نگرشی بر نهضت عباسیان»، جستارهای ادبی، شماره ۷۶ و ۷۷، صص ۲۰۹-۲۳۴.
- دارمستتر، (۱۳۲۹)، «ابومسلم امین آل محمد»، ترجمه محسن جهان سوز، نشریه دانشکده ادبیات تبریز، ج ۳، شماره ۵ و ۶، صص ۴۲-۵۳.
- دانش‌پژوه، محمدتقی، (۱۳۴۸)، «اسب نوبتی در کاخ ابومسلم؛ مجموعه‌ای خطی در کتابخانه مجلس»، راهنمای کتاب، شماره ۱۲، صص ۲۲۵-۲۲۸.
- دل آشوب، هادی و رهام انصاری، (۱۳۹۳)، «اختلافات قبایل عرب در خراسان و نقش آن در پیروزی قیام عباسیان»، پژوهش‌های علوم انسانی، شماره ۳۳، صص ۹۹-۱۲۶.
- دهخدا، علی اکبر، (۱۳۷۷)، «ابومسلم»، لغت‌نامه، ج ۱، صص ۸۸۸-۹۰۲.
- ذکاوتی قراگزلو، علیرضا، (۱۳۷۷)، «بحث در شناخت جریان‌های جنبش عباسیان تحلیل و نقد کتاب بحوث فی التاریخ العباسی»، معارف، شماره ۴۵، صص ۱۰۹-۱۳۱.
- راحل، (۱۳۳۳)، «ابومسلم و فرارش»، عرفان، شماره ۱۱، صص ۴۶-۶۰.
- رعناحسینی، کرامت، (۱۳۴۷)، «ابومسلم سردار خراسان، تألیف غلامحسین یوسفی»، راهنمای کتاب، سال ۱۱، صص ۴۶۱-۴۶۴.
- زریاب، عباس، (۱۳۷۵)، «برکوکیه»، دائره المعارف جهان اسلام، ج ۱، صص ۱۷۱-۱۷۲.
- زرین کوب، عبدالحسین، (بی‌تا)، «درفش سیاه»، کتاب هفته، شماره ۷۶، صص ۸۳-۹۴.
- زکی پور، نعمت‌الله و دیگران، (۱۳۹۱)، «بررسی مؤلفه‌های دین عامه در جنبش سیاهجامگان خراسان»، مطالعات تاریخ فرهنگی، شماره ۱۴، صص ۱-۲۰.
- سالور، سبکتکین، (۱۳۵۲)، «شیعیان آل ابوطالب و قیام ابومسلم»، گوهر، جلد ۱، صص ۱۱۰۴-۱۱۰۹، ج ۲، ۱۳۵۳، صص ۲۴۱-۲۴۸، صص ۳۴۳-۳۳۸، صص ۴۷۵-۴۶۸.
- سجادی، صادق و علی بهرامیان، ابومسلم خراسانی، دائره المعارف بزرگ اسلامی، ۱۳۷۳، جلد ۶، صص ۲۲۶-۲۴۴.
- -----، بنی عباس، دائره المعارف بزرگ اسلامی، ۱۳۸۳، ج ۱۲، صص ۶۶۱-۶۸۳.
- سرخانلو، الف، سردار خراسان چه کرد؟، روزنامه اعتماد، ۲۴ آذر ۱۳۸۴، ص ۱۱.
- سرخیل، فاطمه، جنبش‌های ایرانیان در عصر اول عباسی، فرهنگ پژوهش، زمستان ۱۳۸۷، شماره ۱، صص ۱۶۲-۱۸۸.
- شاملویی، حبیب‌الله، فرزند ماهیگیر، تلاش، شماره ۵۲، آبان ۱۳۵۴، صص ۶۴-۶۷.

- شریفی، جعفر و دیگران، بررسی تطبیقی اهداف و اصول سازمان دعوت عباسیان و اسماعیلیان، فصل نامه تاریخ اسلام، سال ۱۶، شماره ۲، تابستان ۱۳۹۴، شماره ۶۲، صص ۱۴۱-۱۷۳.
- صفا، ذبیح الله، ابومسلم خراسانی، مجله ارتش، ج ۷، ۱۳۲۷، شماره ۲، صص ۹-۱۴، شماره ۳، صص ۴۸-۵۱، شماره ۴، صص ۲۴-۲۸، شماره ۵، صص ۴۵-۴۹، شماره ۶، صص ۲۶-۳۰، شماره ۷، صص ۲۹-۳۲، شماره ۸، صص ۲۷-۲۹، شماره ۹، صص ۱۰-۱۴، شماره ۱۰، صص ۲۷-۳۳.
- صفا، ذبیح الله، ماجرای تحریم ابومسلم نامه، ایران نامه، سال ۵، شماره ۲، زمستان ۱۳۶۵، صص ۲۳۳-۲۴۴.
- عباسی، علی اکبر، ابومسلم خراسانی و دلایل عناد او با داعیان عباسی، تاریخ اسلام در آینه پژوهش، شماره ۳۱، پاییز و زمستان ۱۳۹۰، صص ۱۰۹-۱۲۸.
- عبداللهی، علی، سایه‌های شعوبیه، چیستا، تیر ۱۳۸۶، شماره ۲۴۰، صص ۷۶۲-۷۷۹.
- عسگری، احمد و سید محمدمیر احمدی طباطبایی، بررسی خوانش رهبری جامعه شیعی در عصر دعوت عباسی، تاریخنامه خوارزمی، پاییز ۱۳۹۳، شماره ۵، صص ۲۴-۴۶.
- علیرضایی، وحید، زمینه‌های ظهور ابومسلم، روزنامه اعتماد، ۲۴ آذر ۱۳۸۴، ص ۱۱.
- غبار، م، ابومسلم خراسانی، آریانا، شماره ۳، افغانستان، صص ۲۲۱-۲۲۷.
- فروخ، عمر، (۱۳۷۵)، «ماهیت جنبش‌های ایرانیان در دوره نخستین خلافت عباسیان»، ترجمه افسانه منفرد، تحقیقات اسلامی، شماره ۱ و ۲، صص ۷۵-۸۹.
- فریدونی نسب، محمّد و عادل کرمی، (۱۳۹۰)، «ریشه یابی عوامل مؤثر بر قیام ابومسلم خراسانی در قیام‌های علویان»، مطالعات تقریبی مذاهب اسلامی، شماره ۲۶، صص ۵۶-۶۷.
- فیاض، علی اکبر، (۱۳۸۵)، «ابومسلم خراسانی»، حافظ، شماره ۳۲، ص ۷.
- کاتبی، مجاهد، (۱۳۸۳)، «آشنایی با جنبش ابومسلم خراسانی»، روزنامه رسالت، ۳۰ شهریور، ص ۱۳.
- لویس، برنارد، (۱۳۸۹)، «عباسیان»، ترجمه علیرضا اشتری تفرشی، نامه تاریخ پژوهان، شماره ۲۴، صص ۱۵۲-۱۸۰.
- مادلونگ، ویلفرد، (۱۳۸۶)، «کیسانیه»، ترجمه علی اکبر عباسی، نامه تاریخ پژوهان، شماره ۱۱، صص ۱۴۷-۱۵۵.
- مفتخری، حسین، (۱۳۷۸)، «مروری تحلیلی بر قیام عباسیان در خراسان»، رشد آموزش تاریخ، شماره ۱، صص ۲۳-۲۹.
- -----، (۱۳۷۹)، «معرفی و نقد کتاب تاریخ سیاسی و اجتماعی خراسان در زمان حکومت عباسیان»، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، شماره ۴۰، صص ۱۲-۱۷.
- ملبویی، محمّدکاظم و محمدرضا جباری، (۱۳۸۹)، «بررسی تطبیقی سازمان دعوت عباسیان و سازمان وکالت امامیه (اهداف و اصول سازمانی)»، فصلنامه تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی، شماره ۱، صص ۹۳-۱۲۸.
- -----، (۱۳۸۹)، «بررسی تطبیقی سازمان دعوت عباسیان و سازمان وکالت امامیه (مراحل شکل‌گیری و عوامل پیدایش)»، تاریخ در آینه پژوهش، شماره سوم، صص ۷۵-۱۰۴.

- مؤلف نامعلوم، (۱۳۵۲)، «ابومسلم و منصور»، یغما، شماره ۲۹۵، صص ۲۵-۳۲.
 - مؤلف نامعلوم، (۱۳۸۰)، «ابومسلم خراسانی»، دایره المعارف تشیع، ج ۱، صص ۴۳۹-۴۴۰.
 - مؤلف نامعلوم، (۱۳۸۴)، «افسانه ابومسلم سیه چشم بی ترحم»، روزنامه اعتماد، ۲۴ آذر، ص ۱۱.
 - مهذب، احمد، (۱۳۱۷)، «دو نابغه؛ ابومسلم خراسانی و ابوجعفر عباسی»، ارمغان، ج ۱۹، شماره ۱، صص ۵۳-۶۱، شماره ۲، صص ۱۰۰-۱۰۶.
 - میرآخورلو، نسرین، (۱۳۸۷)، «سرداران ایرانی در دوران اسلامی»، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، شماره ۱۲۸، صص ۳۶-۳۸.
 - ناظمیان فرد، علی، (۱۳۹۰)، «واکاوی کاربرد رنگ سیاه در میان عباسیان»، مطالعات تاریخ فرهنگی، شماره هفتم، صص ۱۳۷-۱۵۶.
 - -----، (۱۳۹۶)، «تأملی بر توصیه‌های ابراهیم عباسی به ابومسلم خراسانی در آستانه قیام عباسیان در خراسان»، پژوهش نامه خراسان بزرگ، دوره ۷، شماره ۲۷، صص ۲۹-۴۰.
 - نصوری، محمدرضا، (۱۳۸۲)، «متمه‌دیان و مدعیان مهدویت؛ نگاهی تاریخی به دعاوی و نسبت‌های دروغین مهدویت»، انتظار، شماره ۸ و ۹، صص ۲۹۱-۳۱۶.
 - نفیسی، محمود، (بی‌تا)، «جنبش ابومسلم»، مجله عاشقانه، شماره ۳۶۶، صص ۲۸-۳۲.
 - وکیلی، شروین، (۱۳۸۶)، «بهزادان خراسانی»، روزنامه همشهری، ۱۱ اسفند، ص ۱۳.
 - ویس کرمی، مریم و فریبا عادل‌ناصروند، (۱۳۹۵)، «بررسی تحلیلی علل و انگیزه‌های قیام‌های بومسلمیه»، رهیافت تاریخی، شماره ۱۵، صص ۱۲۱-۱۴۷.
 - همایی، جلال‌الدین، (۱۳۱۳)، «شعوبیه (تدبیر ابومسلم در استفاده از دو تیرگی عرب)»، مهر، شماره ۴، صص ۳۴۹-۳۵۱.
 - یشربی، مهدی، (۱۳۰۹)، «ابومسلم مروزی»، ارمغان، شماره ۱۲۲، صص ۹۱۳-۹۱۷.
 - یحیایی، علی و اعظم گنجی‌هرسینی، (۱۳۹۷)، «والیان عباسی خراسان و تحولات سیاسی زمان آن‌ها از روی کار آمدن عباسیان تا برآمدن طاهریان»، تاریخ پژوهی، شماره ۷۴، صص ۱۱۷-۱۴۸.
 - یوسفی، غلامحسین، (۱۳۴۲)، «ابومسلم تبردار خراسان»، راهنمای کتاب، ج ۶، شماره ۱۲، صص ۹۱۴-۹۱۹.
 - -----، (۱۳۴۴)، «ابومسلم کیست»، یغما، شماره ۲۰۹، صص ۴۶۸-۴۷۴.
 - -----، (۱۳۶۳)، «ابومسلم خراسانی»، کاغذ زر، صص ۱۲۹-۱۴۶.
 - -----، (۱۳۵۶)، «ابومسلم تبردار خراسانی»، برگ‌هایی در آغوش باد، صص ۶۸۵-۶۹۴.
- ۱-۲-۱. کتاب‌شناسی ابومسلم‌نامه‌ها
- زویری، محجوب، (۱۳۸۲)، ابومسلم‌نامه و نقش آن در تاریخ اجتماعی عصر صفوی، تهران: بقعه.
 - طرسوسی، ابوطاهر بن حسن، (بی‌تا)، ابومسلم‌نامه حماسه ابومسلم خراسانی، به کوشش اقبال یغمایی، تهران: گوتنبرگ.

----- (۱۳۸۰)، ابومسلم نامه، به اهتمام حسین اسماعیلی، تهران: قطره.

عسگری، نورمحمد، (۱۳۷۷)، روایت ابومسلم خراسانی، استکهلم: آرش.

کیا، خجسته، (۱۳۷۵)، قهرمانان بادپا در قصه‌ها و نمایشهای ایرانی: بررسی عناصر نمایشی در اوستا، یادگار

زیران، شاهنامه، حمزه‌نامه، ابومسلم‌نامه، اسکندرنامه، سمک عیار، تهران: مرکز.

مؤلف نامعلوم، (۱۳۹۷)، زجمی‌نامه: حماسه شیعه در ادبیات انتقام، تهران: معین.

۲-۲-۱. پایان‌نامه‌شناسی ابومسلم‌نامه‌ها

بهمنی، کبری، (۱۳۹۵)، کارکردهای ساختاری روایی در قصه‌های عامیانه بلند (داراب نامه و ابومسلم نامه طرسوسی)، تهران: دانشگاه الزهرا (س).

پویان مهر، میترا، (۱۳۸۷)، تحلیل ساختاری بخش نخست ابومسلم نامه (جنیدنامه)، کرمان: دانشگاه شهید باهنر کرمان.

عبّاسی، سکینه، (۱۳۹۳)، نقد و بررسی اجزای قصه‌های بلند عامیانه فارسی (بر اساس ابومسلم نامه، اسکندرنامه، فیروزشاه نامه)، یزد: دانشگاه یزد.

قانع، معصومه، (۱۳۹۶)، بررسی تحلیلی عملکردهای اجتماعی زنان در مهم‌ترین رمانس‌های ایران قبل از صفویه (سمک عیار، ابومسلم نامه، داراب نامه، فیروزشاه نامه)، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.

محمدحسینی صغیری، زهرا، (۱۳۹۶)، مقایسه نقش زن در داستان‌های ادبیات عامه با داستان‌های ادبیات کلاسیک فارسی پیش از دوره صفویه (با تأکید بر سمک عیار، داراب نامه، فیروزشاه نامه، ابومسلم نامه، سندبادنامه، طوطی نامه، مرزبان نامه، گلستان)، اهواز: دانشگاه شهید چمران اهواز.

۳-۲-۱. مقاله‌شناسی ابومسلم‌نامه‌ها

احمدسلطانی، منیره و معصومه ارشد، (۱۳۹۲)، «بررسی نقد و عناصر عمده عامیانه در ابومسلم نامه (داستان بلند عامیانه دوره صفویه)»، مطالعات نقد ادبی، شماره ۳۲، صص ۱-۲۵.

اسماعیلی، حسین، (۱۳۷۵)، «درباره ابومسلم نامه»، ایران نامه، شماره ۲، بهار ۱۳۷۵، صص ۱۹۱-۲۱۶.

----- (۱۳۸۰)، «ابومسلم نامه»، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، شماره ۵۳، صص ۸۰-۸۲.

افشاری، مهران، (۱۳۸۱)، «ابومسلم نامه»، جهان کتاب، شماره ۱۴۵ و ۱۴۶، صص ۲۶-۲۷.

بابازاده اقدم، عسگر و محمود عسگر شکیب، (۱۳۹۰)، «مقایسه رمان تاریخی ابومسلم خراسانی جرجی زیدان و سیاه پوشان صنعتی زاده کرمانی»، مجله انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی، شماره ۲۰، صص ۸۵-۱۰۷.

بابازاده اقدم، عسگر و حسین تک تبار فیروزجائی، (۱۳۹۶)، «بررسی تطبیقی ابومسلم نامه ابوطاهر طرسوسی و ابومسلم خراسانی جرجی زیدان»، مطالعات ادبیات تطبیقی، شماره ۴۳، صص ۱۱۳-۱۳۳.

بابازاده اقدم، عسگر، (۱۳۹۶)، «بررسی بینامتنی در رمان‌های تاریخی جرجی زیدان؛ نمونه موردی: استبداد ممالیک، ابومسلم خراسانی»، آموزش زبان، ادبیات و زبان شناسی، شماره ۱، صص ۲-۲۲.

- بهمنی، کبری، (۱۳۹۶)، «تحلیل روایی عیاران و ارائه الگوی معنایی آن بر اساس ابومسلم نامه»، دو فصل نامه روایت شناسی، شماره ۱، صص ۲۷-۵۰.
- پویان مهر، میترا و یحیی طالبیان، (۱۳۹۰)، «بررسی اجزای کلام در جنیدنامه»، متن شناسی ادب فارسی، شماره ۱۰، صص ۸-۱.
- جعفرپور، میلاد و دیگران، (۱۳۹۵)، «طرح یک فرضیه در تاریخ زندگانی ابوطاهر طرسوسی»، فرهنگ و ادبیات عامه، شماره ۸، صص ۱۶۹-۱۹۴.
- جعفری قنواتی، (۱۳۸۵)، «اجتماعیات در ابومسلم نامه»، کتاب ماه علوم اجتماعی، شماره‌های ۱۰۳-۱۰۵، صص ۴۴-۴۷.
- ذکاوتی قراگزلو، (۱۳۸۲)، «نظری بر ابومسلم نامه»، کتاب ماه ادبیات و فلسفه، شماره ۶۹، صص ۸۸-۹۳.
- عباسی، سکینه و یدالله جلالی بندری، (۱۳۹۱)، «نقد و بررسی کارکرد انواع قهرمانان در قصه بلند عامیانه جنیدنامه»، شعر پژوهی، شماره ۱۳، صص ۹۳-۱۱۴.
- -----، (۱۳۹۲)، «بازشناسی چهره قهرمانان اژدهاکش در سرگذشت ابومسلم خراسانی»، ادب پژوهی، شماره ۲۴، صص ۳۳-۵۶.
- -----، (۱۳۹۳)، «درنگی بر ظرفیت‌های فانتزی در جنیدنامه (پیش درآمد داستان بلند ابومسلم نامه)»، مطالعات ادبیات کودک، شماره ۹، صص ۹۳-۱۱۴.
- کرمی پور، حمید و مجید خالقیان، (۱۳۹۳)، «بررسی محتوایی روایت ابومسلم خراسانی با تأکید بر ابومسلم نامه طرسوسی»، سبک شناسی نظم و نثر فارسی، شماره ۲۶، صص ۴۳۷-۴۵۵.
- محجوب، محمدجعفر، (بی تا)، «ابومسلم نامه؛ رهایی ابومسلم از زندان طاهر بن نصر بن سیار»، کتاب هفته، شماره ۹۱، صص ۶۷-۸۳.
- -----، (بی تا)، «رهایی جمیله (منقول از ابومسلم نامه)»، سخن، سال سیزدهم، صص ۱۱۹۸-۱۲۱۱.
- -----، (۱۳۳۸)، «داستان‌های عامیانه فارسی (ابومسلم خراسانی)»، سخن، جلد ۱۰، صص ۱۶۷-۱۷۴، صص ۲۸۳-۲۹۱، صص ۳۸۰-۳۸۶.
- -----، (۱۳۶۴)، «سرگذشت حماسی ابومسلم خراسانی، ابومسلم نامه ۱»، ایران نامه، شماره ۲، صص ۲۰۱-۲۲۴.
- -----، (۱۳۶۵)، «سرگذشت حماسی ابومسلم خراسانی، ابومسلم نامه ۲»، ایران نامه، شماره ۳، صص ۳۹۱-۴۱۲.
- -----، (۱۳۶۸)، «سرگذشت حماسی ابومسلم خراسانی»، ایران شناسی، شماره ۳، صص ۴۸۰-۴۹۵.
- -----، (۱۳۶۹)، «سرگذشت حماسی ابومسلم خراسانی»، ایران شناسی، شماره ۴، صص ۶۹۱-۷۰۴.
- محمدی، سایر، (۱۳۸۴)، «ابومسلم نامه برآمده از دورانی از تاریخ اسلام است»، روزنامه ایران، ۱۹ آبان، ص ۱۶.
- مدرسی چهاردهی، مرتضی، (۱۳۲۰)، «ابومسلم نامه»، ارمغان، شماره ۸ و ۹، صص ۴۵۸-۴۶۳.

----- (۱۳۲۰)، «دانشمندان اصفهان؛ ابومسلم خراسانی»، ارمغان، شماره ۸ و ۹، صص ۴۵۸-۴۶۳.

----- مؤلف نامعلوم، (۱۲۹۲)، «حکایت ابومسلم خراسانی»، اسلام، شماره ۵، صص ۳۵-۴۴.
----- میهن دوست، محسن، (۱۳۸۷)، «تبر ابومسلم در داستانی با استادکاران جوان مرد»، کتاب ماه هنر، شماره ۱۲۱، صص ۳۶-۴۱.

----- هادی، روح الله و زبیده سورتیچی، (۱۳۹۷)، «تقدیرگرایی و تعامل آن با قدرت در ابومسلم نامه طرسوسی با رویکرد تاریخ گرایی نو»، فرهنگ و ادبیات عامیانه، شماره ۲۴، صص ۱۷۳-۱۹۸.

۲- آثار عربی

۲-۱ کتاب‌شناسی آثار عربی

----- حسن محمد، نبیله، (۱۹۹۳)، تاریخ الدوله العباسیه، اسکندریه: دارالمعرفه الجامعیه.
----- زیدان، جرجی، (بی‌تا)، ابومسلم الخراسانی: روایه التورخ لسقوط الدوله الامویه و قیام الدوله العباسیه، بیروت: دارالمکتبه الحیاه.

----- (بی‌تا)، ابومسلم الخراسانی: روایه التورخ لسقوط الدوله الامویه و قیام الدوله العباسیه، بی‌جا: دارالهلل.

----- (۱۳۷۸)، ابومسلم الخراسانی: روایه التورخ لسقوط الدوله الامویه و قیام الدوله العباسیه، بیروت: دارالکتب العلمیه.

----- سلوم السامرائی، عبدالله، (۱۳۹۲)، الغلو و الفرق الغالیه فی الحضاره الاسلامیه، بغداد: دارالحریه للطباعه.

----- سنخینی، عصام، (۱۹۹۸)، العباسیون فی سنوات التأسیس، عمان: الموسسه العربیه للدراسه و النشر.

----- عطوان، حسین، (۱۹۸۴)، الدعوه العباسیه مبادئ و اسالیب، بیروت: دارالجلیل.

----- (۱۹۹۵)، الدعوه العباسیه تاریخ و تطوّر، بیروت: دارالجلیل.

----- عُلی، احمد، (۲۰۱۰)، العهد السری للدعوه العباسیه، بیروت: دارالفارابی.

----- عمر فوزی، فاروق، (۱۹۷۷)، العباسیون الاوائل، بغداد: بی‌نا.

----- (۱۹۷۷)، بحوث فی التاریخ العباسیه، بیروت: دارالطباعه و مکتبه النهضه.

----- (۱۹۸۷)، طبیعه الدعوه العباسیه، بغداد: مکتبه الفکر العربی للنشر و التوزیع.

----- مطلبی، عبدالجبار، (۱۹۷۸)، الادیب المغامر، بغداد: دارالرساله للطباعه.

----- مؤلف نامعلوم، (۱۹۹۷)، اخبارالدوله العباسیه و فیه اخبارالعباس و ولده، بیروت: دارالطباعه و النشر.

----- ولهاوزن، یولیوس، (۱۹۶۸)، تاریخ الدوله العربیه من ظهور اسلام الی نهائیه الامویه، ترجمه حسین مونس و محمد عبدالهادی ابوریده، قاهره: لجنة التألیف و الترجمة و النشر.

۲-۲ پایان‌نامه‌شناسی آثار عربی

- ۳-۲. مقاله‌شناسی آثار عربی
- سعیدرضا، محمّد، (۱۹۷۰)، الكيسانيه و اثرها السياسيه و الاجتماعى فى المجتمع العراقى حتى القرن الثالث الهجرى مع نشر نصوص كيسانيه، قاهره: جامعه عين الشمس.
- امين، حسين امين، (۱۹۷۹)، «الدعوة العباسيه»، المورخ العربى، العدد ۱۰، صص ۹-۲۱.
- الدورى، عبدالعزيز، (۱۹۷۵)، «ضوء جديد على الدعوة العباسيه»، كليه الآداب و العلوم، العدد ۲.
- حامد صراف، احمد، (۱۳۷۵)، «الشبك من فرق الغلاة فى العراق»، المجمع اللغة العربيه بدمشق، المجلد الحادى الثلاثون، جزء ۱، صص ۱۳۶-۱۳۷.
- حسن، ناجى، (۱۹۷۵)، «علويه الدعوة العباسيه»، التاريخيه، العدد ۴، صص ۴۲۸-۴۴۸.
- درويش البكرى، السيده مهتاب، (۱۹۶۸)، «شعار الدعوة العباسيه على النقود المضروبه فى الايران، سومر، العدد ۲۴، صص ۱۱۹-۱۲۶.
- زيود، محمّد، (۱۹۹۳)، «ابومسلم خراسانى فى تاريخ مدينه دمشق لابن عساکر»، دراسات تاريخيه، العدد ۴۷ و ۴۸، صص ۶۵-۸۰.
- سالم نورى، موفق، (۱۴۲۵)، «دورالنقباء و نظراء النقباء فى الدعوة العباسيه»، المجمع العلمى العراقى، العدد ۱۱۱، صص ۲۴۱-۲۹۰.
- صكر، احمدعلى، (۲۰۱۷)، «مرو و الدعوة العباسيه دراسه التاريخيه التحليليه»، الجامعه العراقيه، العدد ۸۳، صص ۳۹۹-۴۱۱.
- عاقل، نبيه، (۱۴۰۴)، «الدعوة العباسيه؛ دراسه فى الهويه من خلال المصادر الجديد و آراء المتضاربه»، دراسات تاريخيه، العدد ۱۳ و ۱۴، صص ۵۱-۷۳.
- -----، (۱۴۰۱)، «بعض احداث الدوله العباسيه و الدور العباسى الاول من خلال منظور عنصرى و اقتصادى و اجتماعى»، دراسات تاريخيه، العدد ۴، صص ۶۳-۸۴.
- عبدالفتاح عليان، محمد، (۱۹۸۳)، «اضواء جديده على دور الفرس فى قيام الدوله العباسيه»، كليه الدراسات الانسانيه، العدد ۲، صص ۹۰-۱۸۸.
- عصامى، هادى، (۱۳۵۸)، «صفحه من الانقلاب الاموى السياسى: بطل الانقلاب ابومسلم الخراسانى»، العرفان، المجلد التاسع و العشرون، جز ۱، صص ۲۲-۲۹.
- على، احمد، (۱۹۴۸)، «العهد السرى للدعوه العباسيه»، الآداب، العدد ۴ و ۵ و ۶، صص ۳۱-۴۶.
- العلى، الصالح، (۱۹۵۸)، «استيلاء العرب فى الخراسان»، كليه الادب و العلوم فى البغداد: صص ۳۶-۸۳.
- عمر، فاروق، (۱۳۸۹)، «تقويم جديد للدعوة العباسيه»، العرب، الجز ۶، صص ۵۳۰-۵۵۳.
- -----، (۱۹۶۸)، «الجدور التاريخيه لادعاء العباسيين بالخلافه»، كليه الدراسات الاسلاميه، العدد ۲.
- -----، (۱۹۷۰)، «من حركات المعارضه الايرانيه فى العصر العباسى؛ حركه المقنع الخراسانى»، التاريخيه، العدد ۱، صص ۱۳۳-۱۴۴.

- غيثان بن علي بن جريس، (١٤١٤)، «اوضاع السياسييه و الحضاريه في الحجاز خلال عهد خليفه العباسي ابي جعفر المنصور»، العرب، الجز ١ و ٢، صص ٥١-٦٢.
- محمد أحمد حسب الله، (١٤٠٩)، «الدعوة العباسية في كتاب الاخبار الطوال لابي حنيفة الدينوري»، كلية اللغة العربية بالقاهرة، العدد ٧، صص ٤٣١-٤٥٥.
- مؤلف نامعلوم، (١٢٨٨)، «اسباب سقوط الدولة الاموية»، المنار، العدد ٢٩٧، صص ٩٣٣-٩٤٧.
- مؤلف نامعلوم، (١٣١٩)، «اشهر الحوادث و اعظم الرجال، ابومسلم الخراساني (القائم بالدعوة العباسية)»، الهلال، العدد ٤، صص ١٠١-١٠٨.
- مؤلف نامعلوم، (١٩٢٩)، «الامبراطور ابومسلم و مقالات (القتل السياسي في الاسلام)»، العصور، العدد ٢٤، صص ٢٩٥-٢٩٩.
- مؤلف نامعلوم، (١٣٢٦)، «الدولة العباسية»، المقتطف، المجلد الثالث و الثلاثين، الجز ٧، صص ٥٦٩-٥٧٥.

٣- آثار لاتين

١-٣. كتاب شناسی آثار لاتين

- Azizi, Mohsen, (1938), **la domination arabe et iepanouissement du sentimentnatial en iran**, paris.
- Frye, r, (1970), **the role of abu muslim in the abbasid revolt**, the muslim world.
- Sharon, moshe, (1983), **black banners from the east**, Jerusalem.
- Tilman, nagel, (1972), **unter suchungen zur entstehung des abbasidischen kalifates**, bonn.
- Wellhausen, (1927), **the arab kingdom and its fall**, beirut.

٢-٣. مقاله شناسی آثار لاتين

- Anthony, sean, (2011) "kaysaniya", **Encyclopedia iranica**, vol xvi, pp 183-188.
- Arendonk, c, van, (1913) "kaysaniya", **Encyclopedia of islam**, edition 1, vol 3, pp 658- 661.
- Borroni, Massimiliano, (2015) "Iranian Festivals and Political Discourse under the Abbasids", **Annali di Ca' Foscari. Serie orientale**, Vol. 51, pp 5-24.
- Bosworth, c, e, (1985) "Abbasid caliphate", **Encyclopedia iranica**, vol 1, pp, 89- 95.
- Dunlop, d, m, (1985) "Abu ekrama", **Encyclopedia iranica**, vol I, p 272.
- Elad, amikam, (1995) "aspects the transition from the Umayyad to the abbsid caliphate", **jsai**, voll 19, pp 89-132.
- Guest, r, (1932) "a coin of abu muslim", **jras**, pp 555- 565.
- Halm, Heinz, (1992) "Golaf", **Encyclopedia iranica**, vol xi, pp 62-64.

- Hodgson, Marshall G. S, (1955) "How Did the Early Shī'a become Sectarian? ", **Journal of the American Oriental Society**, Vol. 75, No. 1. pp. 1-13.
- Huzaifa Aliyu Jangebe, (2014) "Abu Muslim Al-Khurasani: The Legendary Hero of Abbasid Propaganda", **IOSR Journal Of Humanities And Social Science (IOSR-JHSS)**, Volume 19, Issue 1, Ver. III, PP 05-13.
- Irene, melikof, (1962) "abu muslim", **le porte- hache du Khorasan**, paris, pp 134- 140.
- Lewis, Bernard, (1982) "abbasid ", **Encyclopedia of islam**, edition 2, vol 1, pp 115- 120.
- -----, (1982) "hashimiya", **Encyclopedia of islam**, edition 2, vol 3, pp 265-267.
- Moscati, s, (1913) "Abu muslim", **Encyclopedia of islam**, edition 1, vol 1, p 141.
- Moscati, s, (1982) "Abu muslim", **Encyclopedia of islam**, edition 2, vol 1, p 145.
- Omar Wardak, Mohammad, (2017) "The Entanglement of Religion, Politics and 'Asabiyah in Modern Afghanistan", **Australian Journal of Islamic Studies**, no. 1, PP 76-98.
- Qasim Zaman, Mohammad, (1997) "religion and politics under the early abbasid", **the emergence of the proto- sunnuelite**, leiden.
- Saleh said agha, (1999) "THE ARAB POPULATION IN YŪRĒSĒN DURING THE UMAYYAD PERIOD", **Arabica**, tome XLVI, Leiden.
- Said agha saleh, (2000) "abu muslim, sconquest, of khurasan: preliminaries and strategy in confusing passage of the akhbar-dawalah al abbasiyyah", **journal of the American oriental society**.
- Sajjadi, Sadeq and BAHRAMIAN, ALI, (2008) "AbU MUSLIM", **Encyclopaedia Islamica**, Editors-in-Chief: Wilferd Madelung and, Farhad Daftary, voll 1, pp221-230.
- Watt, W. Montgomery, (1960) "Shi'ism under the Umayyads", **Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland**, No. 3/4, pp. 158-172.
- Yinanc, m, "ebu muslim", **islam ansiklopesi**, stanbul, vol 4, 1964.
- Yusofi, golamhosayn, (1985) "behafarid", **Encyclopedia iranica**, vol iv, pp 88-90.
- Yusofi, golamhosayn, (1985) "abu moslem korasani", **Encyclopedia iranica**, vol i, pp 341- 344.

نتیجه گیری

میزان توجه دانشمندان و پژوهشگران به دانش اطلاع رسانی یکی از معیارهای توسعه فرهنگی در هر جامعه ای به شمار می‌رود. در جوامع پیشرفته تر، هر پژوهشگری پس از اشراف بر پژوهش‌هایی که پیش از او صورت گرفته است، می‌کوشد چیزی بر میراث علمی پیشینیان بیفزاید. در این راستا رجوع به منبع‌شناسی‌های موضوعی، مشخص می‌کند که در چه زمینه‌هایی پژوهش لازم صورت گرفته یا در کدام عرصه پژوهش‌ها به تکرار و یک نواختی دچار شده و در چه موضوع‌هایی، پژوهش بایسته‌ای صورت نگرفته است با در دسترس بودن منبع‌شناسی تخصصی، از هدر رفتن زمان پیشگیری می‌شود و در کمترین زمان می‌توان به همه مأخذهای مرتبط با موضوع دست یافت. با در نظر گرفتن موارد فوق به تدوین منبع‌شناسی ابومسلم خراسانی پرداخته شد.

با توجه به حجم مطالعات انجام گرفته درباره ابومسلم خراسانی هنوز نکات مبهم بسیاری درباره زندگی ابومسلم خراسانی وجود دارد. برای نمونه، پس از مرگ ابومسلم خراسانی، گروه‌ها و طبقات گوناگون و اهالی سرزمین‌های مختلف به تاریخ‌سازی پرداختند و کوشیدند تا ابومسلم را از گروه، طبقه یا سرزمین خود بدانند. درباره وطن ابومسلم تاکنون پژوهش‌های جامعی صورت نگرفته است و هنوز وطن ابومسلم در هاله‌ای از ابهام قرار دارد. یا اینکه در تحقیقات صورت گرفته، کیفیت ارتباط ابومسلم با سقّاح و منصور، نخستین خلفای عباسی، بر همان شالوده‌ای بنیان نهاده شده که در آثار تاریخ‌نگاری ثبت شده و کمتر محققانی در این تشکیک کرده و به نقد این روایت‌ها پرداخته است. همچنین برخی از محققان برجسته درباره نقش ابومسلم در قیام عباسیان بسیار بزرگنمایی کرده‌اند تا جایی که نهضت عباسی را محصول فکر ابومسلم دانسته‌اند. به موارد بیان شده ابهامات بسیار زیاد دیگری درباره ابومسلم وجود دارد. باید گفت با وجود این حجم گسترده از تالیفات درباره ابومسلم خراسانی، بسیاری از این سولاتی که درباره وی وجود دارد بی پاسخ مانده و هنوز نیاز است تا محققان گمنام و ساعی به پاسخ این سؤال‌ها بپردازند.

منابع^۲

مؤلف نامعلوم، (۱۳۹۱)، أخبارالدولة العباسية و فيه أخبار العباس و ولده، تحقیق عبدالعزيز الدوری و عبدالجبار المطلیع، بیروت: دارالطلیعة.

دینوری، ابوحنیفه احمد بن داود، (۱۳۷۱)، أخبار الطوال، ترجمه محمود مهدوی دامغانی، تهران: نشر نی.

طبری، محمد بن جریر، (۱۳۸۷)، تاریخ الأمم و الملوك، تحقیق محمد أبو الفضل ابراهیم، بیروت: دارالتراث.

مسعودی، علی بن حسین، (۱۴۰۹)، مروج الذهب و معادن الجواهر، تحقیق اسعد داغر، قم: دارالهجره.

یعقوبی، احمد بن ابی یعقوب، (بی‌تا)، تاریخ یعقوبی، بیروت: دارصادر.